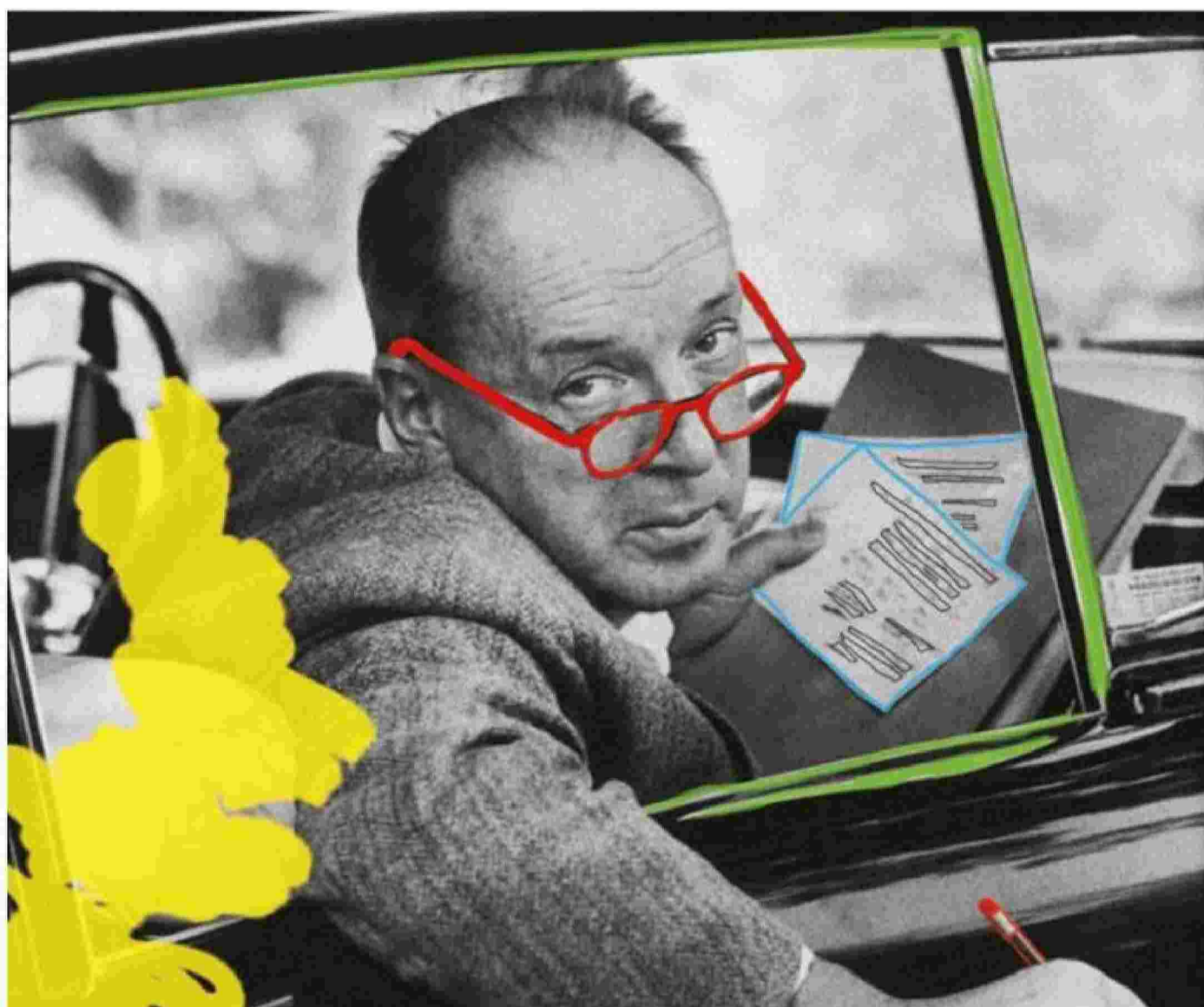

ΔΟΚΙΜΙΟ

Βιβλίο

the week

Γιατί πρέπει να διαβάσουμε τους Ρώσους, σύμφωνα με τον Ναμπόκοφ

Στα απολαυστικά «Μαθήματα για τη ρωσική λογοτεχνία» (παραδόσεις για το έργο των Γκόγκολ, Γκόρκι, Ντοστογιέφσκι, Τουργκένιεφ και Τσέχοφ) του Βλαντίμιρ Ναμπόκοφ μαθαίνουμε γιατί οι σπουδαίοι Ρώσοι του 19ου αιώνα είναι οι πραγματικά πρωτοπόροι στην ιστορία της λογοτεχνίας.

Διαβόητος σκακιστής, περίτεχνος λογοτέχνης, ατίθασος αναγνώστης αστυνομικών περιπετειών αλλά και έργων υψηλής διανόησης, αυτός ο λεπτολόγος που ήξερε να ανατέμνει όλες τις υφολογικές διακυμάνσεις με τον ίδιο τρόπο που διέκρινε τα αθέατα στο γυμνό μάτι στοιχεία από τις πεταλούδες δεν θα μπορούσε παρά να είναι και ιδανικός κριτικός λογοτεχνίας. Όχι χωρίς προκαταλήψεις, αφού η εμμονή ήταν από τα αδιάσειστα στοιχεία της υψηλής ευφυΐας του Βλαντίμιρ Ναμπόκοφ, αλλά με την απόλυτη συνέπεια που παρατηρείται σε όλο το έργο του: κύρια αρχή η αποδόμηση των αγκυλώσεων και των κλισέ και η ανάδειξη κάθε κρυφής γωνιάς που περνά απαρατήρητη από το απαίδευτο μάτι. Μακριά από τις μεγάλες ιδέες και τις υψηλές θεωρίες και με τη λεπτή φροντίδα που διαθέτει ένας ευγενής που αγαπάει εμμονικά τα λεπιδόπτερα και τις ωραίες περιγραφές, ο σπουδαίος Ρώσος λογοτέχνης και κριτικός ήταν ξεκάθαρος ως προς τις αρχές του: η λογοτεχνία πρέπει να είναι υψηλής ποιότητας και να εξυπηρετεί τον σκοπό για τον οποίο φτιάχτηκε από τα χέρια ενός πρω-

τομάστορα που ξέρει, όπως έγραφε ο ίδιος για τον Τσέχοφ, να διακρίνει «τις απροσδόκητες συνηχήσεις» και τις «λεπταίσθητες πινελιές με τις οποίες αποδίδονται οι κάθε είδους λεπτομέρειες».

Γι' αυτό και ο Ναμπόκοφ αγαπούσε με πάθος τη λογοτεχνία της πατρίδας του, την οποία τίμησε με κάθε τρόπο, θεωρώντας ότι αυτή ξεπερνάει τα όρια των συνόρων ή των συνθηκών που δημιουργήσαν οι μεγάλοι πόλεμοι, ο τσαρισμός ή η Σοβιετική Επανάσταση. Αν και εμμένει στον 19ο αιώνα, που για εκείνον ήταν η εποχή που γέννησε τη μεγάλη λογοτεχνία ειδικά στην πατρίδα του, θεωρεί ότι η πρόοδος που επιτεύχθηκε στη Ρωσία σε επίπεδο λογοτεχνίας δεν είχε αποτιμηθεί όσο έπρεπε από τη Δύση, η οποία εξακολουθούσε, τότε, να μιλάει για τις κοινωνικοπολιτικές μεταλλάξεις ή για τη μεγάλη «ρωσική ψυχή». Αλλά αν κάτι κατάφεραν οι σπουδαίοι Ρώσοι κλασικοί περισσότερο από τους υπόλοιπους, είναι να υπηρετήσουν με πίστη την τέχνη τους και όχι κάποιες αδιάσειστες αρχές, στον βαθμό που για τον Ναμπόκοφ «η πεμπτουσία της λογοτεχνίας δεν είναι οι ιδέες αλλά οι λέξεις, οι εκφράσεις, οι

εικόνες». Στα πολύτιμα *Μαθήματα για τη ρωσική λογοτεχνία* –που είμαστε ευτυχείς να έχουμε στα ελληνικά στην εξαιρετική μετάφραση του Ανδρέα Παππά από τις εκδόσεις Πατάκη– ο δάσκαλος και κριτικός λογοτεχνίας Ναμπόκοφ ουσιαστικά αποδεικνύει ότι οι μεγάλοι Ρώσοι λογοτέχνες του 19ου αιώνα όχι μόνο δεν έχουν τίποτα να ζηλέψουν σε καινοτομία και ευρηματικότητα από τους Γάλλους ή τους Βρετανούς αλλά και ότι είναι εκείνοι που πρώτοι μετέφεραν τις ιδέες της πρωτοπορίας στη Δύση. Αντί για το μεγαλόπνοο των υψηλών ιδανικών, ο Ναμπόκοφ θεωρεί ότι οι Ρώσοι διακρίνονταν από το λεπτό, ειρωνικό και πρωτοποριακό τους πνεύμα, καθώς ήταν οι πρώτοι που στοχάστηκαν προσεκτικά πάνω στις περιγραφές, στις εσωτερικές αντιθέσεις ή στον χρόνο, καταφεύγοντας, πολύ πριν από τον Τζόις, σε ένα ιδιόμορφο stream of consciousness (συνειδησιακή ροή).

Φαίνεται, βέβαια, ότι στην προσπάθειά του να αναλύσει το έργο τους, ο κριτικός Ναμπόκοφ δεν μπορεί να αποφύγει τις ασυνείδητες έστω και όχι σαφώς εκπεφρασμένες, σε προσωπικό επίπεδο, ταυτίσεις

ΒΛΑΝΤΙΜΙΡ ΝΑΜΠΟΚΟΦ
Μαθήματα για τη ρωσική λογοτεχνία

Μτφρ.: Ανδρέας Παππάς
Εκδόσεις: Πατάκη
Σελ.: 512

ΑΠΟ ΤΗΝ
ΤΙΝΑ
ΜΑΝΔΗΛΑΡΑ

με την υψηλή, για παράδειγμα, δεξιοτεχνία που χαρακτηρίζει τον Τσέχοφ, την επική μεγαλομανία αλλά και την πειραματική δεινότητα του Τολστόι, το ρομαντικό παράλογο του Γκόγκολ αλλά και την περιγραφική ακρίβεια και την ποιητική ομορφιά του Τουργκένιεφ, στοιχεία που βλέπουμε

να διαπνέουν κατά κόρον το έργο του συγγραφέα Ναμπόκοφ. Παρότι αδικεί τα μάλα τον Ντοστογιέφσκι, εξαιρώντας τον από τον αριθμό των μεγάλων, δείχνει να αναγνωρίζει την επιδεξιότητα και τη θεατρική δύναμη των περιγραφών του. Ένας ακραιφνώς δραματικός λογοτέχνης, όπως ο Ντοστογιέφσκι, δεν θα μπορούσε να ταιριάζει στον ζείδωρο αγνωστικισμό του Νταμπόκοφ και στη ζωτική ορμή που διαπνέει τις πάντοτε αισθαντικές, ως προς τις απτές λεπτομέρειες, στυλιστικές του περιγραφές.

Πρόκειται, άλλωστε, για διαφορετικούς κόσμους, όπως πολύ εύστοχα είχε τονίσει ο Στάινερ στο Τολστόι ή Ντοστογιέφσκι: από τη μια ο έμπλεος θρησκευτικών και μεταφυσικών δοξασιών σαιξπηρικός κόσμος του Ντοστογιέφσκι και από την άλλη ο επικός, αλλά γεμάτος αντιθέσεις κόσμος του Τολστόι. Ο Ναμπόκοφ δοξάζει πανηγυρικά τον δεύτερο, θεωρώντας πως η μορφοποιητική επίδραση του δράματος θα πρέπει να αντισταθμίζεται από τον σκεπτικισμό, καθώς, ακόμα και το απόκρυφο, θα πρέπει να διαλάμπει μέσα στο παράδοξο, όπως, κατά τη γνώμη του, συμβαίνει με τον Γκόγκολ. Το μυθιστόρημα δεν πρέπει να μεταφέρει ένα συγκεκριμένο μήνυμα αλλά να αφήνει κενά και μαύρες τρύπες στην υφή του κειμένου, που να αντιστοιχούν στις ρωγμές και την υφή της ίδιας της ζωής.

Έτσι, ο Τουργκένιεφ είναι για τον Ναμπόκοφ ο «πρώτος Ρώσος συγγραφέας που απέδωσε τον τρόπο με τον οποίον ο απογευματινός ήλιος φωτίζει τη σιλουέτα και το πρόσωπο των ανθρώπων», καταφεύγοντας σε φράσεις που «θυμίζουν σαύρα που λιάζεται στον τοίχο, με τις δύο τελευταίες λέξεις της φράσης να σχηματίζουν καμπύλες σαν εκείνες της ουράς της σαύρας», όπως αντίστοιχα υποστηρίζει ότι η «περιγραφή του κήπου του Πούσκιν στις Νεκρές Ψυχές θα πρέπει να προκάλεσε στον Ρώσο αναγνώστη το ίδιο σοκ που προκάλεσαν και ορισμένοι πίνακες του Μανέ στους σαστισμένους φιλισταίους της εποχής του». Η βαθιά αντίληψη και το λεπτό ένστικτο για το εύρος της τέχνης τους είναι που μετέτρεψε, κατά τον Ναμπόκοφ, τους Ρώσους σε πραγματικούς

πρωτοπόρους, όχι εσκεμμένα, αλλά από την ίδια τους την ανάγκη να τελειοποιήσουν την τέχνη τους, που δεν έχει να κάνει παρά με την αποθέωση του ύφους και της ομορφιάς. «Από τη στιγμή που ένας συγγραφέας αρχίζει να ενδιαφέρεται για ερωτήματα όπως “τι είναι τέχνη;” και “ποιο είναι το καθήκον

του συγγραφέα;” είναι τελειωμένος» επιμένει –και όχι άδικα– ο Ναμπόκοφ.

Ωστόσο, πρέπει κανείς να μπορεί να σταθεί στο ύψος του Τολστόι, του Ντοστογιέφσκι, του Γκόγκολ ή του Τσέχοφ για να τους αντικρίσει κατάματα ή να διαβάσει πίσω από τις άρρητες συγγραφικές τους προθέσεις – και ο Ναμπόκοφ ξέρει ότι μπορεί. Καταλαβαίνει, για παράδειγμα, την αξία που μπορεί να έχει ακόμα και ένας κρεμασμένος πίνακας της δικής μας Μπουμπουλίνας για να υποδηλώσει τον κρυφό ηρωικό ρομαντισμό του ήρωα του Γκόγκολ, Σομπάκιεβιτς, στις Νεκρές Ψυχές ή γιατί ο γκρίζος φράχτης του σπιτιού, το γκρίζο χαλί και το σκονισμένο μελανοδοχείο όπου δεσπόζει ένας καβαλάρης με το καπέλο του στο χέρι και το κεφάλι του κομμένο στο δωμάτιο ενός ξενοδοχείου απλώς αντικατοπτρίζουν την εσωτερική ψυχική αναστάτωση του Γκούροφ στην Κυρία με το σκυλάκι του Τσέχοφ. Είναι προφανές ότι ο Ναμπόκοφ βρίσκεται πολύ κοντά στον κόσμο του Τσέχοφ, «που είναι ένας κόσμος που έχουμε ανάγκη, αν θέλουμε να συνεχίσουμε να ονειρευόμαστε», παρά στις υψηλές διακηρύξεις και αντιθέσεις του Τουργκένιεφ ή στη συντριβή που διαπνέουν τα σκοτεινά κείμενα του Ντοστογιέφσκι. Σε κάθε περίπτωση, όμως, είναι ένας πραγματικός εραστής των λέξεων που ζει μέσα σε κάθε πρόταση της λογοτεχνίας, είτε ως συγγραφέας είτε ως αναγνώστης, και όντως χρειάζονται υψηλές δόσεις συμπόνιας για να αντιληφθεί εκείνη τη στιγμή της συγγραφικής θείας έμπνευσης που σου δίνει την αίσθηση ότι οι «σελίδες του Τολστόι είναι γραμμένες από κάποιον αόρατο, “εσωτερικό” χέρι, από το ίδιο τους το θέμα, και όχι από το χέρι ενός ανθρώπου με σάρκα και οστά, ο οποίος γράφει από αριστερά προς τα δεξιά, σβήνει, προβληματίζεται, χαϊδεύει ίσως τα γένια του». Γιατί αν κάτι χαρακτηρίζει τα περίτεχνα αυτά κείμενα-παραδόσεις

του Ναμπόκοφ για τους Ρώσους συγγραφείς σε αμερικανικά πανεπιστήμια, είναι, πέρα από την αγάπη, μια βαθιά, ουσιαστική και ανυπόκριτη συμπόνια για την υψηλή τέχνη του μυθιστορήματος και τον ακατάβλητο κόσμο τους, επιβεβαιώνοντας τον ισχυρισμό του Στάινερ ότι η λογοτεχνική κριτική πρέπει να γεννιέται από ένα χρέος αγάπης και να διατρανώνεται σε ένα καθεστώς συμπόνιας.

ΤΡΙΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΓΝΩΣΤΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΝΑΜΠΟΚΟΦ

1. Καταγόταν από πλούσια οικογένεια. Γεννήθηκε το 1899 στην Αγία Πετρούπολη, γιος ενός αριστοκράτη φιλελεύθερου δικηγόρου και πολιτικού. Η ανατροφή του δείχνει πόσο πλούσια ήταν η οικογένειά του: μιλούσαν τρεις γλώσσες, ρωσικά, αγγλικά και γαλλικά.

2. Ήταν φανατικός συλλέκτης πεταλούδων και λάτρευε τα λεπιδόπτερα. Ήταν παγκοσμίως γνωστός ως ειδικός στις πεταλούδες και τη δεκαετία του '40 έγινε επιμελητής της συλλογής πεταλούδων του Μουσείου Συγκριτικής Ζωολογίας του Χάρβαρντ. Ανακάλυψε και ονόμασε πολλές πεταλούδες και δημιούργησε ένα νέο σύστημα ταξινόμησης, το οποίο χρησιμοποιείται και σήμερα.

3. Ήταν αυτός που κατέγραψε την πρώτη παράσταση του Γαβαρόπι. Ο Ναμπόκοφ είχε έναν μοναχογιό, τον Ντμίτρι, ο οποίος ήταν ορειβάτης και επαγγελματίας οδηγός αγωνιστικών αυτοκινήτων, και μετά τις σπουδές Νομικής στο Χάρβαρντ αποφάσισε να γίνει τραγουδιστής της όπερας. Το 1961 κατάφερε να συμμετάσχει στην παραγωγή της «Bohème» στην περιοχή Ρέτζιο Εμίλια της Ιταλίας. Ο πατέρας του κανόνισε να ηχογραφηθεί η παράσταση, στην οποία ο Ντμίτρι έπαιζε τον Καλίν, αλλά την παράσταση έκλεψε ο Ροντόλφο, τον ρόλο του οποίου ερμήνευε ο Γαβαρόπι. Ήταν ο πρώτος του ρόλος στην όπερα και η ηχογραφημένη παράσταση καταγράφει τον σπουδαίο τεχνόρο στο ξεκίνημά του, αποτελώντας ένα ανεκτίμητο ντοκουμέντο.

